ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 3.1–3

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 20.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 20.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 20.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

LUTFULLAYEVA DURDONA
Lisoniy assotsiatsiyalarda milliy tafakkurning voqelanishi
(Vatan assotsiativ maydoni misolida) 7

MIRZAYEV IBODULLA
Xomskiyning “Til va ong” asari, generativ tilshunoslik konsepsiyasi
va professor Baxtiyor Mengliyevning tarjimonlik mahorati....10

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
Бадиий диалог таржимасида коммуникатив вазиятни тўғри англаш зарурати
(Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романининг янги русча нашри мисолида) 16

ЧЎТМАТОВ ЖЎРАБЕК ОМОНОВИЧ
«Ҳикмат» сўзининг араб лексикографик манбалари асосидаги лексик-семантик таҳлили.... 19

ЧОРИЕВ ТАВАККАЛ РАВШАНОВИЧ
Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоий идиостилида
«Саг//ит» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари....25

UMURQULOV ZAFAR BEKPO‘LATOVICH
Alisher Navoiy ijodida so‘z qadri va nutq odobi talqini....34

UBAYDULLAYEV ALISHER ABDUSALOMOVICH
Ogahiy tarjimasidagi asarlar leksikasining tarixiy-etimologik tahlili
(“Axloqu-l-Muhsiniyn” asari misolida) 37

IBRAGIMOV SHEXROZBEK TO‘LQINJON O‘G‘LI
Tashbih va epitetlarning pragmatik talqini: tarjimada ekspressivlik va
stilistik ekvivalentlik....41

IBRAGIMOV JASURBEK TULKINJON O‘G‘LI
Jangovorlik, jasorat va jismoniy kuchga oid epitetlar
(“Beowulf” ingliz eposi misolida)....47

NAZAROVA ZIYODA KATTAYEVNA
Frazeologizmlarning yondosh birliklar bilan o‘zaro aloqasi 51

QOBILOV MIRZIYO ESHNOZAR O‘G‘LI
O‘z qatlamga oid antroponimlar tasnifi 55

ISRAILOVA SAODAT TURAPOVNA
Rang komponentli birliklarning mental birliklarda aksi....58

RO‘ZIMATOVA DILNOZA
Rasmiy munosabatlarda murojaat birliklarining shaxs ijtimoiy maqomining ifodalanishi....62

XUSANOVA NAFISA ZOKIRJON QIZI
Ertak janrida dialogning strukturaviy va funksional poetikasi
(Ingliz va o‘zbek xalq ertaklari misolida)....65

XABIBULLAYEVA FAZILAT XABIBULLO QIZI
“Boburnoma”dagi saroy-ma’muriy xizmat unvonlarining inglizcha tarjimalarda berilishi 69

MUSTAFAYEV ELYOR ODIL UGLI
Theoretical foundations for the classification of phraseological units in english 73

МУНДАРИЖА

TURSUNOVA DILSHODA XOLDIN QIZI
“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da qurol-aslaha nomi bilan bog‘liq folklorizmlar 77

YAVKOCHEVA FERUZA HUSAN QIZI
Types of english speech-language pathology dictionaries according to semantic relations 81

SHUKUROV RAHMATILLO MIRZATILLAYEVICH
Farg‘ona viloyati tarixiy oykonim, gidronim va oronimlarining leksik-semantik tasnifi hamda sotsiolingvistik tahlili 86

XALIQULOVA MUSHARRAF EGAMNAZAR QIZI
Maqol lingvistik, kognitiv va madaniy fenomen sifatida 90

O‘RAZOV ALISHER DONIYOROVICH
O‘zbek tilida substantiv leksemalar semantik shajarasining ifodalanishida pragmatik omillar 93

DJURAYEVA MAXBUBA USMANOVNA
Emotsiya, konsept va emotsional konsept tushunchalarining lingvistik talqini 96

ADABIYOTSHUNOSLIK

ABDULLAEV RAMAZON
Муиззий ва Ҳофиз шеъриятида адабий таъсир ва ижодий ворислик. 99

ARSLONOV ABDIMUROD KAROMATOVICH
“Qisasi Rabg‘uziy” asari poetikasi va badiiy-estetik xususiyatlari xususida.....104

АЛИМАРДОН ҲАЙИТОВ
Али Қушчининг ўғли ҳам олим бўлган.....108

DR. DONIYOR K. KELDIYOROV
Wounded memory and hybrid identity in Khaled Hosseini’s the kite runner.....112

IBRAGIMOV JAVOHIR TO‘LQINJON O‘G‘LI
Harold Lambning “Tamerlane: the earth shaker” romanida amir temur xarakterining badiiy ifodasi 116

RAXIMOVA UMIDA SOLIYEVNA
Ona obrazining ramziy va mifopoetik talqini: inglizzabon va o‘zbek adabiyoti misolida 121

MNAJATDINOVA MAKARYA
Hozirgi qoraqalpoq xotin-qizlar lirikasida psixologik metamorfoza 126

JIENBAEV MUSA AZATBAEVICH
XX-XXI asr lirikasida Odissey obrazining transformatsiyasi.....130

RADJABOVA MUXTASAR DAVRANBEKOVNA
Arab tilida talabalarning yozuv malakasini rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining tatbiqi.....134

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 9
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

OGAHIY TARJIMASIDAGI ASARLAR LEKSIKASINING TARIXIY-ETIMOLOGIK TAHLILI ("Axloqu-l-Muhsiniyn" asari misolida)

Ubaydullayev Alisher Abdusalomovich,
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

XIX asr o'zbek adabiy tili va tarjimashunosligi tarixida Xorazm adabiy muhiti, xususan, Muhammad Rizo Ogahiy ijodi alohida o'rin tutadi. Uning tarjimalari o'zbek tilining boy leksik-semantik imkoniyatlarini namoyish etish bilan birga, davr tilining lisoniy manzarasini belgilashda ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi[1]. Husayn Voiz Koshifiyning "Axloqu-l-Muhsiniyn" asari tarjimasi Ogahiyning lisoniy mahoratini, uning so'z tanlash va matnni milliy zaminga moslashtirish borasidagi o'ziga xos uslubini ko'rsatuvchi yorqin misoldir.

Ogahiy tomonidan 1858-yilda fors tilidan muvaffaqiyatli tarjima qilingan Husayn Voiz Koshifiyning (1440–1505) "Axloqu-l-Muhsiniyn" ("Muhsinning g'ayrati va chiroyli axloqi") asari XV asr Xirot adabiy va tasavvufiy muhitining eng yuksak mahsuli bo'lib, asrlar davomida Movarounnahr va Xuroson madrasalarida axloq-odob fanidan bosh darslik vazifasini o'tab kelgan. Mazkur asarning Ogahiy tomonidan amalga oshirilgan tarjimasi o'zbek adabiy tili leksikasining boy imkoniyatlarini namoyish etish bilan birga, poligenetik (ko'p qatlamli) lug'at tarkibining lisoniy muvozanati va o'zaro uyg'unligini o'rganishda birlamchi manba bo'lib xizmat qiladi.

Mumtoz tarjima asarlari leksikasini tarixiy-etimologik nuqtai nazardan o'rganish o'zbek tili tarixi va uning taraqqiyot qonuniyatlarini belgilashda dolzarb ahamiyat kasb etadi[2]. Ogahiy tarjimalarida qo'llangan so'zlar shaklan qadimiy xususiyatlarini saqlab qolgan holda, ma'no jihatidan davr talabiga mos ravishda yangicha mazmun kasb etgan. Asardagi har bir so'zning kelib chiqishi, uning asl va ko'chma ma'nolari, matndagi stilistik vazifalari atroflicha o'rganilishi maqsadga muvofiqdir. "Axloqu-l-Muhsiniyn" asari leksik tarkibini shakllanish manbalariga ko'ra bir necha genetik qatlamlarga ajratish mumkin. Bular asosan tub turkiy qatlam, arab tili o'zlashmalari, fors-tojik tili o'zlashmalari hamda gibrid birliklardan iborat.

1. Asl turkiy (o'zbekcha) qatlam. "Axloqu-l-Muhsiniyn" tarjimasida asosiy semantik yukni asl turkiy so'zlar tashkil etadi. Ogahiy fors tilidagi murakkab tushunchalarni xalqqa tushunarli tilda bayon etish uchun qadimiy turkiy ildizga ega so'zlarni tarjimada faol qo'llagan. Chunonchi, ijtimoiy hayot, tana a'zolari va tabiat hodisalarini ifodalashda ***el, yurt, urug', elat, bosh, ko'z, ko'ngil, o't, suv, yer, quyosh*** kabi so'zlardan o'rinli foydalangan. Ushbu so'zlarning aksariyati qadimgi turkiy yozma yodgorliklar tilida ham aynan shu yoki qisman farqli fonetik shakllarda uchraydi.

Turkiy so'zlarning asardagi strukturaviy-etimologik xususiyatlari ularning qadimgi turkiy til elementlarini saqlab qolganligida ko'rinadi. Masalan, asarda faol qo'llangan ***"aymoq"*** (qabila, urug') yoki ***"tegmoq"*** (yetishmoq) fe'llari o'zining boshlang'ich semantik doirasini kengaytirgan[3]. Ogahiy lisoniy tejamkorlik va badiiylikni ta'minlash maqsadida xalq tilidagi jonli iboralar va maqollarni tarjimaga singdirib yuborgan. Bu holat tarjimaning o'ziga xos milliy qiyofasini yaratishga va forsiy matndagi mazmun-mohiyatni turkiy xalqlar tafakkur tarziga to'liq moslashtirishga imkon bergan. Shuningdek, tub turkiy so'zlar matnda emotsional-ekspressiv bo'yoqdorlikni oshirish uchun ham xizmat qilgan. Ogahiy arabcha va forscha tushunchalarni o'zbek kitobxoniga sodda va ta'sirchan yetkazish uchun qadimiy turkiy ildizga ega leksikani mahorat bilan qo'llaydi. **ایل (El) va یورت (Yurt)** ***"Har podshohkim, el va yurt asramag'ida adolat shior etsa, ul elning baxtu saodati barqaror bo'lur". El*** – Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'atit turk" asarida ham *"qabila, xalq, davlat"* ma'nolarida kel-

[1] Қўнғуров Р., Тихонов А. Ўзбек тили этимологик луғатининг қисқача маълумотномаси. – Тошкент: Фан, 1977. – Б. 45.
[2] Содиқов Қ. Эски ўзбек ёзма тили. – Тошкент: Университет, 2012. – Б. 88.
[3] Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик луғати. – Toshkent: Университет, 2000. – Б. 95.

gan qadimiy turkiy so‘z. Ogahiy bu o‘rinda arabcha “raiyyat” (fuqarolar) tushunchasini milliy tafakkurga moslab ***el*** **va** ***yurt*** juft so‘zi orqali ifodalagan. Bu esa asarning xalqchilligini ta’minlagan.

كونگول (Ko‘ngil) ***“Inson ziynati kiyim va mollar bila emas, balki beg‘ubor ko‘ngil va to‘g‘ri so‘z bila hosil bo‘lur”.*** Qadimgi turkiy tildagi ***könül*** (yurak, ichki dunyo, his-tuyg‘u o‘rni) so‘zining XIX asr Xorazm shevasi fonetik qobig‘iga moslashgan shakli bo‘lib, Ogahiy matndagi forscha ***“dil”*** **yoki** ***“qalb”*** so‘zlari o‘rnida turkiy ***ko‘ngil*** ni qo‘llash orqali insonning ruhiy olamini tasvirlashda lisoniy soddalikka erishgan.

تايماق (Taymoq / Toymoq) ***“G‘azab vaqtida kishi iymon yo‘lidin tayg‘usi durur, magar ulki sabr etgali qodirdur”.*** Qadimgi turkiy ***tay-*** (sirpanmoq, adashmoq) fe’li asosida hosil bo‘lgan. Bu yerda Ogahiy tarjimasida ko‘chma ma’noda – axloqiy to‘g‘ri yo‘ldan chalg‘ish, adashish ma’nosida qo‘llab, so‘zning semantik doirasini kengaytirgan.

لب تشنه لاريغه (Labtashnalarig‘a) بآديا (Bodiya) va ***“...Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламки, исён бодиясининг лабташналариға раҳмат зилолидурлар...”*** [1] Ushbu parchada Ogahiy o‘ta go‘zal grammatik muvozanat hosil qilgan. Arabcha **“bodiya”** (sahro, cho‘l) so‘zi va forscha-turkiy aralash **“labtashna”** (labi chanqagan) so‘zlari o‘zbek tilining **“-larig‘a”** (jo‘nalish kelishigi va ko‘plik) affikslari orqali yaxlit falsafiy metaforaga aylantirgan. ***Labtashna*** so‘zi etimologik jihatdan forscha ***lab*** va turkiy yodgorliklar tilida ***suvsamaq*** tushunchasi bilan bog‘liq bo‘lgan, keyinchalik forsiy o‘zak bilan sintezlashgan ***tashna*** so‘zlaridan iborat. Ogahiy bu o‘rinda shunchaki cho‘lda chanqagan insonni emas, balki ***“gunoh botqog‘ida ma’naviy chanqoqlikni his qilayotgan ummat”*** obrazini yaratish uchun ushbu so‘zni tub turkiy grammatik qoliplarga bo‘ysundiradi. Bu esa XIX asr adabiy tilida o‘zlashma o‘zaklarning turkiy affiksatsiya hisobiga to‘liq o‘zbekchalashganini ko‘rsatadi.

توفراغی (Tufrog‘i) va (Yiqitilg‘anlarg‘a) ***“...баҳти баландлигини давлати улуғлиғини шукри ва мазаллат туфроғи узра йиқилганларга раҳм қилмоқ бўлур...”.*** **“Tufroq”** – qadimgi turkiy bitiktoshlarda ***topraq / tofraq*** shaklida kelgan, Mahmud Koshg‘ariy lug‘atida Yer moddasining eng mayda zarrasi sifatida izohlangan tub turkiy leksemadir. **“Yiqilmoq”** fe’li ham qadimgi turkiy ***yıq-*** (buzmoq, ag‘darmoq) o‘zagidan kelib chiqqan sof turkiy birlikdir. Ogahiy arabcha mavhum **“mazallat”** (xorlik, xor-zorlik) tushunchasini ko‘z oldiga keltirish uchun uni tub turkiy ***tufroq*** va ***yiqilganlar*** so‘zlari bilan bog‘laydi. Natijada ***“xorlik tuprog‘iga ag‘darilgan chorasiz insonlar”*** lisoniy manzarasi yuzaga keladi. Bu esa Ogahiyning Koshifiy uslubidagi arabcha og‘ir tushunchalarni tub turkiy tasviriy vositalar orqali silliqlashtirish va xalqqa tushunarli qilish mahoratini isbotlaydi.

2. Arab tili o‘zlashmalari va ularning tematik guruhlari. “Axloqu-l-Muhsiniyn” falsafiy-axloqiy va didaktik asar bo‘lganligi sababli undagi arabiy leksika salmoqli o‘rinni egallaydi. Arabcha so‘zlar asosan diniy, huquqiy, ma‘muriy va axloqiy tushunchalarni ifodalashga xizmat qilgan[2]. Ogahiy matndagi ***adolat, insof, shafqat, marhamat, zulm, xiyonat, sabr, qanoat, shijoat*** kabi arabcha istilohlarni aynan qoldirish bilan birga, ularning mazmunini turkiy izohlar orqali ochib bergan. Etimologik tahlillar ko‘rsatadiki, ushbu arabcha so‘zlar o‘zbek tilining klassik davriga kelib to‘liq faol qatlamga aylangan va grammatik jihatdan o‘zbek tili qonuniyatlariga bo‘ysundirilgan.

شجاعت (Shijoat) ***“Shijoat ul emas turkim, kishi urush maydonida botirlik ko‘rguzgay, balki haqiqiy shijoat nafs g‘alabasini qaytarmoqdur”.*** Arabcha ***šuğā‘at*** (qo‘rqmaslik, botirlik) so‘zidan olingan. Ogahiy ushbu so‘zning etimologik o‘zagi harbiy tushunchaga bog‘liq bo‘lsa-da, uni ma’naviy-axloqiy planga ko‘chiradi. Ya’ni, jismoniy kuchni emas, balki nafsni jilovlashni – “haqiqiy shijoat” deb baholaydi va so‘zga falsafiy ma’no yuklaydi.

قناعت (Qanoat) ***“Har kimga qanoat xazinasi nasib bo‘lsa, ul dunyo g‘amidin ozod va podshohlardin behojat bo‘lur”.*** Arabcha ***qanā‘at*** (boriga rozi bo‘lish, ochko‘zlik qilmaslik) so‘zidir. Ogahiy mazkur leksemani turkiy matnda ***xazina*** so‘zi bilan biriktirib, ***“qanoat xazinasi”*** metaforasini yaratadi. Natijada mavhum axloqiy tushuncha etimologik jihatdan moddiy boylik tushunchasi (xazina) bilan sintezlanib, tasviriylik kuchaytirganligini kuzatish mumkin.

عفو (Afv) va عقوبت (Uqubat) ***“Афвни маъноси қудрати етган ҳолда гуноҳкорга уқубат қилмоқни тарк айламак бўлур”***. Har ikki leksema ham klassik arab tiliga mansub islomiy-huquqiy terminlardir. **“Afv”** – arabchada “o‘chirish, izsiz yo‘q qilish” birlamchi etimologik ma’nosiga ega bo‘lib, keyinchalik huquqiy sferada “gunohni kechirish” ma’nosini olgan. **Uqubat”** – arabcha ***‘aqaba*** (ortidan kelish, oqibat) o‘zagidan yasalgan bo‘lib, qilingan jinoyatning ortidan keladigan qonuniy jazo ma’nosini anglatadi. Ogahiy XIX asr o‘zbek ommaviy kitobxoni uchun ushbu ikki murakkab arabcha terminni yonma-yon qo‘llaydi, biroq ularning mazmunini muvozanatlash uchun sof turkiy **“tark aylamak”**

[1] Husayn Voiz Koshifiy. Axloqu-l-muhsiniyn (Ogahiy tarjimasi). / Nashrga tayyorlovchilar: M.Safarboyev, S.Rahimov, A.O‘rozboyev – Toshkent: “Sharq” nashriyoti, 2019. – 208 b.

[2] Бегматов Э. Ўзбек тили лексикаси муаммолари. – Тошкент. – Б. 210.

(fe'llashgan gibrid birikma) hamda **"qudrati yetgan holda"** kabi turkiy sintaktik qurilmalarni kiritadi. Bu esa asarning nafaqat badiiy, balki o'sha davr uchun ijtimoiy-huquqiy lug'at vazifasini ham o'taganini etimologik jihatdan isbotlaydi.

بصيرة (Basirat) va عظيم (Azim) ***"...ул шариф нур бирла басират кўзи ёрур ва бу азиз сир бирла сифат хўблугини танимоқ муяссар бўлур..."***. **" Basirat"** – arabcha ***baṣara*** (ko'rdi) fe'lidan yasalgan oliy tasavvufiy tushuncha bo'lib, oddiy jismoniy ko'rishni emas, balki *"qalb ko'zi bilan haqiqatni anglash"*ni bildiradi. Ogahiy matnda ***basirat*** so'zidan keyin tub turkiy **"ko'zi"** leksemasini qo'llaydi. Pleonazm (ortiqchalik) bo'lib ko'ringan ushbu uslubiy usul aslida xalq tilida mavhum tushunchani aniqlashtirish uchun xizmat qilgan. Qalb ko'zi tushunchasi turkiy ***ko'z*** o'zagi bilan mustahkamlanib, mumtoz o'zbek nasrining semantik maydonini kengaytirgan.

Shuningdek, tarjima matndagi ***"tavakkul", "ixlos", "riyo", "munofiq"*** kabi tasavvufiy va diniy o'zakka ega bo'lgan terminlar Ogahiy tomonidan yuksak ijtimoiy-axloqiy mazmun bilan boyitilgan. Tarjimon arabcha so'zlarni shunchaki qo'llash bilan cheklanmay, ularning o'zbek tilidagi sinonimik qatorlarini ham hosil qilgan. Bu esa asar kitobxonining diniy va ma'naviy dunyoqarashini kengaytiradi. Shu tariqa, arabcha so'zlar kontekstual ma'no qirralari kasb etib, mumtoz o'zbek nasri leksikasining ajralmas qismiga aylanganligi aniq dalillar orqali ko'rsatiladi. Arabiy lug'at elementlari matnning kompozitsion mukammalligini ham ta'minlaganligini ko'rish mumkin.

3. Fors-tojik tili o'zlashmalari. Asarning asl nusxasi fors tilida bo'lganligi sababli, Ogahiy tarjimasida forsiy qatlam alohida uslubiy ahamiyatga ega. Tarjimon badiiy ifodalilikni ta'minlash, Koshifiy nasrining ohangdorligi va ritmini saqlash maqsadida ***dil, jon, do'st, dushman, xursand, g'amgin, barqaror, benihoya*** kabi so'zlarni saqlab qolgan[1]. Shuningdek, forscha izofaviy birikmalar va murakkab so'zlar o'zbekcha ko'makchilar va egalik qo'shimchalari orqali gap bo'laklariga biriktirilgan. Bu esa tarjimaning sintaktik qurilishini va leksik muvozanatini sezilarli darajada boyitgan. Forscha so'zlar asarda Ohangdorlik va poetik til jozibasini shakllantirish uchun xizmat qiladi.

بنيهايه (Benihoya) ***"Yaratganning maxluqotlariga ko'rsatgan marhamati benihoyadur va inson oning shukrini ado etmoqqa ojizdur".*** Forscha inkor old qo'shimchasi ***be-*** va arabcha ***nihoyat*** (chek, chegara) so'zlarining birikuvidan hosil bo'lgan gibrid-forsiy leksema bo'lib, Ogahiy bu so'zni ***"cheksiz", "poyonsiz"*** ma'nolarida qo'llab, xudoning marhamati va saxovatining buyukligini mubolag'ali tarzda ifodalash uchun tanlagan.

سپاه (Sipoh) ***"Zolim podshohning sipohi elga sitam qilsa, ul davlatning poydevori tezda vayron bo'lg'usidir".*** Qadimgi eroniy (pahlaviy) tillariga borib taqaluvchi, o'rta asrlar turkiy yozma yodgorliklariga ham faol o'zlashgan ***sipāh*** (harbiy qo'shin, askarlar) so'zidir. Ogahiy bu so'z orqali davlat ma'muriyati va harbiylar tizimini ifodalagan, unga qarama-qarshi o'laroq turkiy ***el*** so'zini ham qo'llab, hokimiyat va xalq ziddiyatini tasvirlagan.

Forscha o'zlashmalarning etimologik ildizlari ko'pincha qadimgi eroniy tillarga borib taqaladi. Ogahiy o'z asarlarida *"sipoh"* (harbiy, qo'shin), *"padshoh"* kabi ma'muriy va ijtimoiy leksikani faol ishlatgan. Bu so'zlar asarning syujet chiziqlarida hukmdorlar va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlarni tasvirlashda ham yetakchi o'rin tutadi.

همنشين (Hamnishin) va بدكردار (Badkirdorlar) ***"Яхши хўйин бузғусидур ҳар киши, Бўлса бадкирдорларға ҳамнишин."*** Bu misolda ikki muhim forsiy o'zlashma tahlilga tortiladi: **"Badkirdor"**– forscha ***bad*** (yomon) old qo'shimchasi va ***kardār*** (qilmish, xulq, amal) o'zaklarining birikmasidir. **"Hamnishin"** – forscha muvofiqlik va birgalik old qo'shimchasi ***ham-*** hamda ***nešastan*** (o'tirmoq) fe'lining hozirgi zamon asosi ***nešīn*** (o'tiruvchi) birlashuvidan hosil bo'lgan. Ogahiy Koshifiyning ushbu forsiy baytini o'zbekcha she'riy vaznga solayotganda, ularni o'zbek tilining **"-ning"**, **"-ni"**, **"-ga, -g'a, -qa, -ka"** kelishiklari tizimiga uzviy singdiradi. Natijada ushbu so'zlar XIX asr Xorazm adabiy muhitida begona element o'laroq emas, balki jonli shevaga ham singib ketgan faol leksika sifatida lisoniy moslashtirilganini ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, forscha so'zlar Ogahiy tarjimasida shunchaki nusxa ko'chirish emas, balki turkiy lisoniy madaniyat bilan uzviy bog'langan o'ziga xos hodisa o'laroq namoyon bo'ladi[2].

دانشمند (Donishmand) va سۆزلاماكدين (So'zlamakdin) ***"...Сўзламакдин сурфа қил, қилсанг агар... Сақлағил сўзники, дурур яхши ганж."***. **"So'zlamakdin"** – o'ta qiziqarli gibrid morfologik strukturadir. O'zagi qadimgi turkiy ***söz*** ismidan yasalgan ***sözle*** fe'lidir. Unga forscha uslubiy ta'sir ostida mumtoz o'zbek tilida faol bo'lgan ***-mak*** harakat nomi va turkiy ***-din*** chiqish kelishigi qo'shilgan. Ogahiy ushbu sof turkiy harakat nomini forscha **"ganj"** (xazina) leksemasi bilan qiyoslaydi. Ya'ni, ***"so'zni vaqtida gapirish va ortiqchasini yashirish – xazinani***

[1] Абдуғафуров А. Огаҳий ижодиётининг баъзи лисоний хусусиятлари. – Т.: Фан, 1981. – Б. 67.
[2] Исмоилов И. Огаҳий таржимонлик маҳорати. – Тошкент: Ёзувчи, 1999. – Б. 142.

saqlash kabidir” degan tasavvufiy didaktik formula yuzaga keladi. Bu usul turkiy va forsiy tafakkurning lisoniy darajadagi eng mukammal moslashtirilishidir.

كش **كين (Kengash)*“Салтанат ишларининг ҳеч бириға алардин изнсиз тадбир ва кенгаш тиламайин шуруъ қилмаслик керак.”* “Kengash”** – etimologik ildizlari qadimgi turkiy ***keŋeš*** (maslahatlashish, o‘ylash) so‘ziga borib taqaladigan, Oltoy tillari oilasiga xos bo‘lgan sof turkiy atamadir. Ogahiy arabcha ***tadbir*** va arabcha ***iznsiz*** so‘zlari yoniga aynan turkiy ***kengash*** so‘zini qo‘yadi. Bu bilan u davlat boshqaruvi apparatining eng asosiy tushunchasini ifodalashda arab sivilizatsiyasi terminlaridan ko‘ra turkiy boshqaruv mentaliteti terminiga ustunlik beradi. Buni Ogahiyning milliy terminologiyani saqlab qolish va rivojlantirishga qaratilgan til sofligini saqlovchi mahorati sifatida baholash lozim.

Muhammad Rizo Ogahiy tomonidan tarjima qilingan “Axloqu-l-Muhsiniyn” asari leksikasining tarixiy-etimologik tahlili quyidagi umumiy xulosalarni chiqarishga imkon beradi: Asar leksikasi asosan to‘rtta genetik qatlamdan (turkiy, arabiy, forsiy va gibrid) iborat bo‘lib, unda tub turkiy so‘zlar poydevor vazifasini o‘tagan; Arab va fors tillaridan o‘zlashgan so‘zlar asarning didaktik va falsafiy mazmunini to‘liq ochib berish uchun semantik evolyutsiyaga uchragan va o‘zbek tiliga moslashtirilgan; Ogahiy o‘zbek tilining sinonimik imkoniyatlaridan va Xorazm shevasi elementlaridan unumli foydalanib, tarjima san‘atining yuksak namunasini yaratgan.

Rezyume. Ushbu maqolada XIX asr Xorazm tarjima maktabining yirik namoyandasi Muhammad Rizo Ogahiy tomonidan o‘zbek tiliga o‘girilgan Husayn Voiz Koshifiyning “Axloqu-l-Muhsiniyn” asari leksik qatlamlari tarixiy-etimologik jihatdan tahlil qilingan. Tarjimada qo‘llangan turkiy, arabiy va forsiy qatlamlarning semantik-funksional xususiyatlari aniqlangan.

Resume. This article presents a historical-etymological analysis of the lexical layers in the Uzbek translation of Husayn Vaiz Kashifi’s work “Akhlaq-i Muhsini” (“The Ethics of Beneficence”), executed by Muhammad Riza Agahi, a prominent representative of the 19th-century Khwarazm translation school. The study identifies and explores the semantic and functional characteristics of the native Turkic, Arabic, and Persian lexical layers utilized in the translation process.

Резюме. В данной статье представлен историко-этимологический анализ лексических пластов узбекского перевода произведения Хусейна Ваиза Кашифи «Ахлак-и Мухсини» («Нравы благодетельных»), выполненного Мухаммадом Риза Агахи, выдающимся представителем Хорезмской школы перевода XIX века. В исследовании выявлены и изучены семантико-функциональные особенности исконно тюркского, арабского и персидского лексических пластов, использованных в процессе перевода.